

ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΑ *

Α. Ποταμιάνου

«...Νηλεώς
ωδ' ερρύθμισμαι, Ζηνί δυσκλεής θέα »
(Αισχύλος, «Προμηθεύς Δεσμώτης»,
στ. 241).

Μελετώντας το κείμενο του *S. Freud* «Πένθος και Μελαγχολία» (1917)¹, διαπιστώνει κανείς ότι ένα ερώτημα παραμένει ανοικτό. Αναφερόμενος στη μακρυστή και δύσκολη πορεία που το άτομο πρέπει να ακολουθήσει ώσπου να αποσύρει τις συναισθηματικές του εναποθέσεις από το αντικείμενο που χάθηκε, ο *Freud* λέει: « Είναι πολύ δύσκολο να εξηγήσει κανείς, γιατί ένας τέτοιος δρόμος είναι τόσο επίπονος στην ψυχική μας οικονομία... Είναι περίεργο ότι το συναίσθημα του πόνου, που είναι τόσο δυσάρεστο για τον άνθρωπο, γίνεται από όλους μας παραδεκτό ως αναπόφευκτο κατά τη διάρκεια του πένθους.»

Στο ίδιο κείμενο μιλώντας για τη μελαγχολία (αλλά ο *Strachey* παρατηρεί σε σημείωση της σελ. 239, τ.14, St. Ed., ότι ο *Freud* με τον όρο μελαγχολία κάλυπτε και όλες τις κλινικές εικόνες των καταθλίψεων) ο *Freud* επαναλαμβάνει ότι η οικονομία των γεγονότων μάς μένει σκοτεινή. Τονίζει την παλινδρόμηση της λιβιδούς που σε τέτοιες βιωματικές στιγμές γίνεται ναρκισσική και σημειώνει ότι η παλινδρόμηση διευκολύνεται από το γεγονός ότι το αντικείμενο του μελαγχολικού είναι πάντα ένα αντικείμενο ναρκισσικό, δηλαδή αντικείμενο που έχει επιλεγεί σαν καθρέφτης ή μέρος εαυτού.

Το χαμένο αντικείμενο επανεγκαθίσταται μέσα στο εγώ βάσει του μηχανισμού της ενσωματώσεως και η σκιά του σκεπάζει το εγώ σε σημείο που

* Δημοσιεύθηκε στην Rev. Franç. Psychan. 1-2/1977.

1. *S. Freud* : “Mourning and Melancholia”, St. Ed. XIV, London, Hogarth Press, σελ. 245.

δεν του αφήνει κανένα περιθώριο εσωτερικής ελευθερίας. Το εγώ μεταχειρίζεται τον εαυτό του, όπως θα επιθυμούσε να μεταχειρισθεί το αντικείμενο που μισεί - επειδή ακριβώς το χάνει - και όσα ο *Freud* λέει εν σχέσει προς τη συρρίκνωση και την πτώχευση του εγώ στη μελαγχολία μπορεί να γίνουν καταληπτά μέσα από την οπτική : χαμένο αντικείμενο - χαμένο εγώ.

Οι αναλυταί που στη συνέχεια έσκυψαν πάνω στο πρόβλημα της καταθλίψεως θεωρούν ότι το κατ' εξοχήν βίωμα που γεννά κατάθλιψη είναι το βίωμα της απώλειας της αγάπης, είτε γιατί το υποκείμενο αισθάνεται ότι είναι πια ανίκανο να αγαπήσει, είτε γιατί το αντικείμενο τού ξεφεύγει (όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις ενός θανάτου ή μιας απομακρύνσεως που μπορεί να έχει ως αιτία την καταβροχθιστική απληστία του υποκειμένου), είτε τέλος γιατί το αντικείμενο αμαυρώνεται και εξευτελίζεται εν σχέσει προς το ιδεώδες του εγώ του υποκειμένου, που πάντα παραμένει ανικανοποίητο.

Ακριβώς αυτό το στοιχείο, δηλαδή το βίωμα της απώλειας, αποτελεί το σημείο στο οποίο συναντώνται όλες οι καταθλιπτικές καταστάσεις παρά τις διαφορές των δομών της προσωπικότητας στις οποίες τέτοιες καταστάσεις εγγράφονται ².

Αλλά γιατί άραγε σε όλες αυτές τις περιπτώσεις το βίωμα της απώλειας αποδεικνύεται τόσο σημαντικό; Ο *Freud* έδωσε την απάντηση που βασίζεται στην επιλογή του αντικειμένου ναρκισσικής υφής. Για να μη χαθεί αυτό το αντικείμενο που είναι ένας άλλος εαυτός μας, το εγώ του μελαγχολικού ζητάει να το περικλείσει μέσα του, έστω κι αν πρέπει να πληρώσει γι' αυτό με την τιμή της ίδιας του προσωπικής εξαλείψεως.

2. *S. Nacht – P. Racamier* : « Les états dépressifs : Etude psychanalytique », εις « La présence du psychanalyste », Ed. S. Nacht, Paris, P.U.F. 1963, σελ.99.

Ο *K. Abraham*³ υπογράμμισε την συγγένεια που υπάρχει ανάμεσα στην ψυχαναγκαστική νεύρωση και στη μελαγχολία, αποδεικνύοντας ότι και οι δύο ξεκινούν από την ίδια φάση της σαδιστικής, πρωκτικής εξελίξεως της λιβιδούς. Θεώρησε ότι η σύγκρουση, που οφείλεται στην αμφιθυμία των συναισθημάτων, έχει σαν αποτέλεσμα την απόσυρση των επενδύσεων του εγώ από το αντικείμενο και την επαναφορά τους στο υποκείμενο. Καθιερώνεται έτσι ταυτόχρονα η αποκατάσταση του αντικειμένου μέσω του μηχανισμού της ενσωματώσεως μέσα στο υποκείμενο.

Ο *D. Rubinfine*⁴ υποστηρίζει την άποψη της καθηλώσεως του μελαγχολικού στο στάδιο της ναρκισσικής ενότητας μητέρας-παιδιού. Για να αποφύγει δηλαδή τον κίνδυνο που προέρχεται από ένα κακό εσωτερικό αντικείμενο, ο μελαγχολικός συνεχώς αρνιέται τα στερητικά χαρακτηριστικά του μισητού αντικειμένου και αναζητάει μια σχέση που βασίζεται στις ικανοποιήσεις της ναρκισσικής περιόδου. Εάν η ναρκισσική ενότητα κινδυνεύει λόγω της συμπεριφοράς του αντικειμένου, ή αν οι προσδοκίες που έχει το υποκείμενο είναι αδύνατο να επαληθευθούν, η κατάθλιψη εγκαθίσταται λόγω του ότι ο ψυχισμός κατακλύζεται από τις επιθετικές ενορμήσεις. Οι ενορμήσεις αυτές στην πραγματικότητα απευθύνονται προς το αντικείμενο, αλλά επαναφέρονται στο εγώ που έτσι ελπίζει να συγκινήσει το αντικείμενο με την εικόνα του πόνου και της απελπισίας. Ο *Rubinfine* λέει σωστά ότι η σχέση του μελαγχολικού με το αντικείμενό του είναι μια σχέση που προσδιορίζεται από την ελπίδα. Επειδή ο μελαγχολικός αισθάνεται τον εαυτό του ως «κακό», προσπαθεί με κάθε τρόπο να συγκρατήσει την ιδέα του καλού αντικειμένου και ελπίζει πάντα να κατακτήσει πάλι την αγάπη του.

3. *K. Abraham* : « Esquisse d'une histoire du développement de la libido basée sur la psychanalyse des troubles mentaux », εις *Œuvres Complètes*, t.II, Payot, Paris, 1966, σελ.272.

4. *D. Rubinfine* : « Notes on a Theory of Depression », *Psychoanalytic Quarterly*, Vol.37, N°3, 1968, σελ.400-418.

Ο *F. Pasche*⁵ μιλάει για πρωτογενή ταύτιση προς τον παντοδύναμο γονιό. Η ταύτιση προσδιορίζεται από την επιθυμία όχι να γίνει το άτομο «όπως ο γονιός», αλλά «να είναι ο γονιός». Η μεγαλομανία ενός τέτοιου ιδεώδους ακινητοποιεί ενέργεια εις βάρος της πραγματοποιήσεως ρεαλιστικών ταυτίσεων και εις βάρος των δυνατοτήτων που έχει το υποκείμενο για αγάπη και για άνθιση των ικανοτήτων του. Βάσει ενός τέτοιου ιδεώδους διαλέγει ο καταθλιπτικός το συμπληρωματικό και απαραίτητο σ' αυτόν αντικείμενο.

Η *E. Jacobson*⁶ διακρίνει την προβληματική της σχέσεως με το χαμένο αντικείμενο σε προβληματική της νευρωτικής καταθλίψεως (στην οποία προέχει η Οιδιπόδεια ενοχή, αγκιστρωμένη στις αιμομικτικές τάσεις) και σε προβληματική που συνδέεται με τις ναρκισσικές συγκρούσεις. Στην τελευταία αυτή περίπτωση οι ανάγκες ναρκισσικών ικανοποιήσεων που μόνον το αντικείμενο μπορεί να πληρώσει, διαπλεκόμενες προς την αμφιθυμία που συνδέεται μ' αυτές, προσδιορίζουν περιόδους πένθους ιδιαίτερα μακρές ή την κατάθλιψη.

Ο *B. Grunberger*⁷ υποστηρίζει ότι ο καταθλιπτικός παραμένει τελικά δεμένος με ένα αντικείμενο που δεν μπόρεσε να του δώσει την αναγκαία ναρκισσική σιγουριά, ώστε να μπορέσει να αναδυθεί από τον συγχωνευτικό κόσμο του πρωτογενούς ναρκισσισμού. Δεν μπορεί λοιπόν παρά να εξακολουθεί να αναζητά τις ικανοποιήσεις που μόνο το αντικείμενο αυτό - καθρέπτης του ίδιου του εαυτού του - μπορεί να του χαρίσει.

Ο *J. Bergeret*⁸ αναφερόμενος στις μεταίχμιες καταθλιπτικές καταστάσεις υπογραμμίζει την πρωτογενή έλλειψη ναρκισσικής πληρότητας που το εγώ συνεχώς ψάχνει να συμπληρώσει, χωρίς ποτέ να το καταφέρει. Η αδηφαγία της

5. *Fr. Pasche* : « De la dépression », εις « A partir de Freud », Payot, Paris, 1968, σελ.195.

6. *E. Jacobson* : « Depression », Intern. Universities Press, New York, 1971, σελ.101.

7. *B. Grunberger*: “Etude sur la dépression”, εις “Le narcissisme”, Payot, Paris 1971, σελ.271.

8. *J. Bergeret* : « La dépression et les états limites », Payot, Paris, 1974, σελ.89 και 127.

ανακλιτικής σχέσεως, δεμένη με το ισχυρό άγχος που προκαλεί η αμφιθυμία της επιθυμίας ενσωματώσεως, σφραγίζει τη σχέση με το αντικείμενο. Εδώ συμμαχούν η παθητική εξάρτιση και η επιθυμία ενός παντοδύναμου χειρισμού του αντικειμένου.

Οι *M. Torok* και *A. Abraham* στο άρθρο τους «Ενδοβολή-Ενσωμάτωσις»⁹ μιλούν για έναν κρυφό ψυχικό τάφο μέσα στον οποίο αναπαύεται το αντικείμενο που χάθηκε, αλλά που αναβιώνει βάσει των αναμνήσεων, των εικόνων, των λέξεων και των συναισθημάτων, όπως και των τραυματικών στιγμών που το υποκείμενο έζησε εν σχέσει με το αντικείμενο.

Για να κρατήσει μέσα του αναστημένο ένα αντικείμενο που έπαιξε τον ρόλο ιδεώδους, το υποκείμενο υποχρεώνει τον εαυτό του να μεταχειρισθεί την φαντασίωση της ενσωματώσεως που δεν επιτρέπει την βίωση ενός φυσιολογικού πένθους και το ξεπέραςμα του. Η σχέση λοιπόν εξακολουθεί. Οι συγγραφείς πιστεύουν ότι έτσι διατηρείται - ενώ έχει χαθεί - η κρυφή ικανοποίηση που το υποκείμενο βίωσε στην σχέση με το σημαντικό αντικείμενο σε περίοδο που η αμφιθυμία δεν είχε ακόμα αναδυθεί. Καταστρέφεται, βέβαια, η δυνατότης της ενδοβολής των ενορμήσεων, δηλαδή το να μπει σε λόγια το αρχικό στοματικό κενό.

Στην μελέτη αυτή θα ήθελα να τονίσω την υπόθεση ότι η καταθλιπτική τροχιά χαράζεται όταν ο διάλογος με το εξωτερικό αντικείμενο αποτυχαίνει ή θρυμματίζεται. Την υπόθεση αυτή θεωρώ έγκυρη για ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις, εκείνες ακριβώς για τις οποίες η κλινική παρατήρηση υποστηρίζει την Φρουδική άποψη της επιλογής ενός αντικειμένου ναρκισσικού από ένα εγώ που παρουσιάζει μια ιδιάζουσα δομή.

9. *M. Torok – N. Abraham: “Introjecter – Incorporer”*, Nouvelle Revue de Psychanalyse, N°6, Gallimard 1972, σελ.116.

Το υποκείμενο μπαίνει στη φάση της καταθλίψεως όχι γιατί του είναι αδύνατο να ξαναβρεί την αγάπη του χαμένου αντικειμένου, ή γιατί χάνει μέσα στον εαυτό του την δυνατότητα να ανασυστήσει το εσωτερικευμένο αντικείμενο, αλλά επειδή η απώλεια βιώνεται ως ανικανότητα ελέγχου ενός μέρους του εαυτού και ταυτοχρόνως του εξωτερικού κόσμου. Εφ’όσον σ’αυτές τις περιπτώσεις το αντικείμενο δεν είναι τίποτε άλλο παρά αυτό που στηρίζει τις προβολές παντοδυναμίας του υποκειμένου, το να χαθεί σημαίνει για το υποκείμενο να χάσει την ικανότητα του να συγκρατεί, αφού δεν κρατιέται το ίδιο από το αντικείμενο που είναι σαν μέρος εαυτού. Το υποκείμενο δεν αισθάνεται ικανό να πετύχει την ολοκληρωτική και παντοδύναμη κατοχή του αντικειμένου. Αισθάνεται ανίκανο να κατέχει και να χειρίζεται το εσωτερικευμένο αντικείμενο βάσει των φαντασιώσεων ναρκισσικής παντοδυναμίας και πρωκτικού ελέγχου. Η βιαιότητα των συγκινησιακών αντιδράσεων που ένα τέτοιο βίωμα προσδιορίζει, ξυπνάει το άγχος της απώλειας του ελέγχου συναισθημάτων και του ελέγχου λειτουργιών του σώματος. Σύμφωνα με την υπόθεση αυτή η καταθλιπτική κίνηση οφείλεται στην χρεοκοπία της επιθυμίας του απόλυτου ελέγχου του εξωτερικού κόσμου (που συμπυκνώνεται στο σημαίνον αντικείμενο) αλλά και του εσωτερικού κόσμου.

Το εγώ εκείνου ο οποίος υπόκειται σε κατάθλιψη δεν έχει ποτέ αποσυνδεθεί από την επιθυμία αυτή. Τα αίτια μπορεί να είναι ιδιοσυστασιακά ή σχετικά με τραυματικές εμπειρίες πολύ πρώιμες που δεν στήριξαν την οργάνωση ενός εγώ βαθμιαία προσαρμοζόμενου προς την αρχή της πραγματικότητας. Οπωσδήποτε, πρόκειται για ένα εγώ που δεν ξέρει και δεν μπορεί να αποσπασθεί - ούτε καν μερικώς - από τις επιδιώξεις της ναρκισσικής παντοδυναμίας και οι μηχανισμοί της πρωκτικής συγκρατήσεως, στους οποίους αναφέρεται ο *K. Abraham*, εγγράφονται σε προέκταση αυτών των βλέψεων. Σ’αυτή την οπτική, η καταθλιπτική κίνηση ξεκινάει σε στιγμές κατά της οποίες η συγκράτηση δεν

φαίνεται πια δυνατή, δηλαδή σε στιγμές που οι κυριαρχικές τάσεις της πρωκτικής φάσεως με υπόβαθρο τις φαντασιώσεις παντοδυναμίας, δεν κρατούν.

Οι τροποποιήσεις στην κλίμακα των ενορμήσεων και των αμυνών για τις οποίες μιλούν ο *Nacht* και ο *Racamier*¹⁰, όπως και η αλλαγή της σχέσεως με το αντικείμενο, και την εικόνα του, είναι τα αποτελέσματα.

Ο *Freud*¹¹ υποστήριξε ότι το βρέφος πολύ νωρίς μπορεί ν'αποκαταστήσει την ομοιότητα του ναρκισσισμού του - που οπωσδήποτε διαταράσσεται από τις ώσεις της ωριμάνσεως, αλλά και από τις εντάσεις που δημιουργεί μέσα του η μη άμεση ικανοποίηση των αναγκών του από το αντικείμενο - προβάλλοντας έξω τα βιώματα δυσαρέσκειας. Μ'άλλα λόγια χρησιμοποιεί για την αποκατάσταση της ομοιότητας τον μηχανισμό της προβολής, αλλά ταυτοχρόνως την ναρκισσική παντοδυναμία, εναποθέτοντας την στον γονιό.

Αποτέλεσμα αυτής της διαλεκτικής είναι εξιδανίκευση των γονεϊκών εικόνων. Αλλά η εξιδανίκευση (που οικοδομείται με βάση την τελειότητα και την παντοδυναμία της διάδος μητέρα - παιδί) στερεί συγχρόνως το αντικείμενο όπως παρατήρησε και ο *Grunberger*¹² από ένα τμήμα του εαυτού του. Ένα μέρος ξεφεύγει από τον έλεγχο του και δεν μπορεί να ησυχάσει ώσπου να το ξαναβρεί.

Στις περιπτώσεις ομαλής λιβιδινικής εξελίξεως το χαμένο τμήμα εξωτερικεύεται εκ νέου και απορροφάται μέσα στο πλέξιμο της αλυσίδας: ιδεώδες εγώ - ιδεώδη του εγώ - υπερεγώ, αν και η απόσταση μεταξύ του εγώ και του αρχικά διαχωρισμένου αυτού τμήματος του δεν εξαφανίζεται ποτέ απόλυτα. Αυτός είναι ο λόγος που υπάρχει πάντα μια απόσταση ανάμεσα στο άτομο και στα ιδανικά του.

10. *S. Nacht – R. Racamier* : προαναφερθέν έργο, σελ. 98.

11. *S. Freud* : « Instincts and their vicissitudes » (1915). St.Ed.XIV, Hogarth Press, London, σελ. 117-140.

12. *B. Grunberger* : « Etude sur la dépression », εις « Le narcissisme », Payot, Paris, 1971, σελ. 69.

Στην οπτική μιας ομαλής εξελίξεως, αφ' ενός η εξωτερική πραγματικότητας και αφ' ετέρου η ποιότης της μητρικής στοργής¹³ τροποποιούν βαθμιαία την ποιότητα και την μορφή των προβολών που κάνει το υποκείμενο πάνω στα πρώτα αντικείμενά του, δηλαδή στα γονεϊκά αντικείμενα.

Για τα άτομα όμως για τα οποία μιλώ, τέτοιες τροποποιήσεις δεν είναι δυνατές. Αν τα αντικείμενα μπορούσαν να βιωθούν σε αναλογίες λιγότερο μεγαλοσχήμονες, αυτό θα είχε ως συνέπεια και την τροποποίηση των ναρκισσικών μεγαλομανιακών φαντασιώσεων του υποκειμένου. Αναγκαστικά λοιπόν συγκρατούνται στον ρόλο τους ως «θεών χορηγών κάθε ευτυχίας και δυστυχίας».

Το υποκείμενο εγκαθιστά έτσι την παντοδυναμία τους σε αναλογία της προβολής του δικού του ναρκισσισμού, και, αν τα αντικείμενα δεν καταφέρουν να εκπληρώσουν την αποστολή τους, ο ναρκισσισμός του υποκειμένου συντρίβεται. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον ο χαμός δεν γίνεται παραδεκτός.

Ο *S. Freud* και ο *K. Abraham*, και στη συνέχεια πολλοί άλλοι αναλυταί που μελέτησαν την εργασία του πένθους, ισχυρίζονται ότι κατά το πένθος η λιβιδώ αποσύρει τις εναποθέσεις της από τον κόσμο των αντικειμένων για να επενδύσει με αυτές το εγώ. Νομίζω ότι πράγματι οι επενδύσεις αποσύρονται από κάθε άλλο ενδιαφέρον ή πρόσωπο, αλλά κατά τη γνώμη μου αυτό γίνεται για να ενδυναμωθούν οι επενδύσεις των αναπαραστάσεων του σημαίνοντος αντικειμένου, χωρίς αφετέρου να υπάρχουν οι δυνατότητες μετατοπίσεως ή και απομονώσεως των αναπαραστάσεων και των συναισθημάτων, όπως τις βρίσκομε π.χ. στην ψυχαναγκαστική νεύρωση.

Σε τέτοιες στιγμές το υποκείμενο γίνεται πραγματικά θλιβερό θέαμα στον βωμό του θριάμβου του Δία, όπως το βλέπομε στην τραγωδία για τον Προμηθέα.

13. *D. Winnicott* : « The depressive position in normal emotional development», εις *Collected Papers*, Tavistock Publications, 1958, σελ. 262-277.

Εάν το εγώ είναι αρκετά δυνατό για να μεταθέσει λίγο-λίγο τις επενδύσεις του, η εργασία του πένθους μπορεί να συμπληρωθεί. Εάν όχι, το πένθος συνεχίζεται απεριόριστα. Αντίθετα, εάν το εγώ ποτέ δεν έχει φθάσει στο σημείο να έχει τη δυνατότητα κάποιας εποπτείας της πραγματικότητας, και αν το αντικείμενο ποτέ δεν ήταν άλλο πράγμα παρά ένα τμήμα του εγώ που έχει προβληθεί στον εξωτερικό κόσμο, το να αποσυνδεθεί κανείς από το αντικείμενο αυτό σημαίνει απώλεια ενός τμήματος εαυτού και κυρίως εκείνου του τμήματος που έχει υψωθεί στην θέση του ιδεώδους εγώ ¹⁴. Σημαίνει επίσης παραδοχή του ότι το άτομο δεν ελέγχει απόλυτα τους νόμους που καθορίζουν την εξωτερική πραγματικότητα, ούτε είναι άρχοντας αδιαμφισβήτητος των ιδίων του των ψυχοσωματικών αντιδράσεων.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμα και για ένα εγώ του οποίου η οργάνωση είναι ικανοποιητική, εάν η πραγματικότητα έχει φθάσει πολύ κοντά στην πλήρωση της επιθυμίας, ή εάν η ελπίδα (μια μορφή του συναισθήματος παντοδυναμίας) εμμένει, το πένθος μπορεί να διαρκέσει για αόριστο χρόνο. Δεν υπάρχει αποσύνδεση από το αντικείμενο. Έτσι καταλαβαίνουμε γιατί η διεργασία του πένθους είναι πάντα επίπονη. Τελικά τα θλιβερά συναισθήματα ενός πένθους που συνεχίζεται είναι λιγότερο οδυνηρά για

14. Από την εξελικτική άποψη η *M. Klein* εξηγεί αυτόν τον μηχανισμό μιλώντας για ένα αντικείμενο αγάπης που συγκροτείται από την προβολή των καλών τμημάτων του εγώ. Σ αυτή την περίπτωση, το μητρικό πρόσωπο είναι εκείνο που επενδύεται με αυτές τις καθέξεις, και αναδεικνύεται σε ιδεώδες του εγώ, ενώ το άτομο αισθάνεται ότι χάθηκε το καλό που είχε μέσα του. Κατά συνέπεια μένει σε στενή εξάρτηση από τα εξωτερικά αντικείμενα που αντιπροσωπεύουν τον εαυτό του. (*M. Klein* : « Notes sur quelques mécanismes schizoïdes », εις *Developpements de la Psychanalyse*, P.U.F. 1966, σελ. 283).

Εξ άλλου η επιθετικότητα, που συμπορεύεται στις περιπτώσεις αυτές με την εξάρτηση, οδηγεί το υποκείμενο στην ιδέα ότι ελέγχει τα εξωτερικά αντικείμενα, όπως και τα εσωτερικά, με ένα τρόπο καταστροφικό.

την ψυχική οικονομία από την αποδοχή της απώλειας. Η ευχαρίστηση ξαναβρίσκεται στο επίπεδο της εξαρτήσεως από το αντικείμενο. Η επιθετικότητα επίσης.

Ο *J. Berget*¹⁵ στην μελέτη του που αφορά την αμυντική οικονομία της καταθλίψεως υποστηρίζει ότι η παλινδρόμηση στην νευρωτική κατάθλιψη δεν φαίνεται να πηγαίνει πέρα από τις καθηλώσεις του πρωκτικού σταδίου. Η άποψή του με βρίσκει απολύτως σύμφωνη. Λέει επίσης ότι στην κατάθλιψη οι ενορμήσεις αναστέλλονται και το εγώ δεν επανακτά το αντικείμενο, αλλά αδειάζει εν μέρει για να βάλει το αντικείμενο στη θέση του. Νομίζω πως θα ήταν σωστότερο να πει κανείς ότι το να αισθάνεται ο καταθλιπτικός «κενός» μπορεί να έχει γι' αυτόν αξία επιθυμίας, όσο και αποστροφής. Γιατί η αποστροφή φέρνει τη σφραγίδα της επιθυμίας και η άρνηση του καταθλιπτικού σκεπάζει εξίσου το ναρκισσικό κενό που άφησαν οι γονείς (με όσα δεν μπόρεσαν να κάνουν ή με όσα το υποκείμενο δεν μπόρεσε να πάρει και να κρατήσει απ' αυτούς ως ικανοποιητικό εσωτερικευμένο αντικείμενο), όσο και τις ακαταπόνητες προσπάθειες επανακτήσεως του αντικειμένου. Οι προσπάθειες όμως αυτές δεν μπορεί παρά να είναι αποτυχημένες, αφού κάποιος επανορθωτικός μηχανισμός δεν μπαίνει σε κίνηση και αφού το υποκείμενο δεν θέλει να πραγματοποιήσει την διεργασία του πένθους.

Η κατάληξη αυτής της κινήσεως τέτοια που την βλέπουμε στην μελαγχολία με την επανεγκατάσταση του αντικειμένου στο εσωτερικό του εγώ, υπογραμμίζει την διάψευση της απώλειας, την φαντασιωσική επαναπόκτηση του αντικειμένου (που παύει να υφίσταται σαν εξωτερικό αντικείμενο, πρόσωπο, ή ιδέα που πήρε θέση αντικειμένου) δια μέσου των αρχαϊκών μηχανισμών της ενσωματώσεως.

15. *J. Bergeret* : « Dépressivité et dépression », Pr. Univ. Fr., 1976.

Μιλώντας για τη μελαγχολία, ο *Freud* έλεγε ότι η σκιά του αντικειμένου έπεσε πάνω στο αντικείμενο. Ίσως θα ήταν δυνατό να ξανασκεφθεί κανείς την Φροϋδική διατύπωση, αφού κατά τη διάρκεια της κινήσεως ενσωματώσεως και το εγώ απλώνεται. Κατακλύζεται έτσι ο χώρος της αποστάσεως ανάμεσα στο εγώ και στο αντικείμενο, όπως επίσης και ο χώρος που το αντικείμενο κατείχε, ως αντικείμενο ξέχωρο από ένα υποκείμενο που δεν το αναγνωρίζει ως τέτοιο.

Το αντικείμενο αποδεικνύεται πιο δυνατό από το εγώ, λέει επίσης ο *Freud*¹⁶. Παράξενη παρατήρηση αν την συνδέσει κανείς με την ιδέα ότι το εγώ αποσύρει τις συναισθηματικές εναποθέσεις του από το αντικείμενο. Παρατήρηση πολύ έγκυρη, αντίθετα, αν ακολουθήσει κανείς την ιδέα ενός εγώ που παραμένει προσκολλημένο σε ένα αντικείμενο που είναι απλώς προέκταση εαυτού και που τελικά επανακτάται με πολύ αρχαϊκούς μηχανισμούς ταυτισιακής εσωτερικεύσεως.

Κατά την διάρκεια της καταθλίψεως νομίζω ότι υπάρχει επιθυμία, και προσπάθειες επικυριαρχίας επί του αντικειμένου που δεν πετυχαίνουν, τουλάχιστον σε σχέση με αυτά που το υποκείμενο επιδιώκει: να είναι ο αδιαμφισβήτητος κυρίαρχος σ' έναν κόσμο που περικλείει και τον εαυτό του και το αντικείμενο. Η κατάθλιψη καταλήγει στη μελαγχολία, ή στην μανία, όταν το εγώ ξαναποκτά έλεγχο επί του αντικειμένου μέσω της διαψεύσεως της πραγματικότητας.

Αλλά σ' αυτή την οπτική πού τοποθετείται η διαφορά μεταξύ της μελαγχολίας και της μανίας ; Γιατί ο μελαγχολικός δεν παύει να παραπονιέται και να αναμασά την ανεπάρκειά του, ενώ ο μανιακός διαλαλεί τον θρίαμβό του ;

16. *S. Freud* : « Mourning and Melancholia », St.Ed. XIV, σελ.252.

Νομίζω ότι η εξήγηση βρίσκεται στην προβληματική της εξελίξεως του ιδεώδους του εγώ - υπερεγώ, λαμβάνοντας βέβαια υπ' όψη την ευθραυστότητα του υπερεγώ στους μελαγχολικούς.

Στον μελαγχολικό, όπως και στον μανιακό, η επεξεργασία της καταθλιπτικής θέσεως δεν είναι δυνατή, επειδή το εγώ δεν είναι ικανό να αποσυνδεθεί από πολύ αρχαϊκές, ναρκισσικές θέσεις. Κατά συνέπεια και στις δύο περιπτώσεις η λειτουργική διαπλοκή των τάσεων του ιδεώδους εγώ και του υπερεγώ¹⁷ δεν υπάρχει. Στη μελαγχολία το υπερεγώ ξεπερνά τα όρια των απαγορευτικών μηχανισμών και τείνει να συντρίψει την ναρκισσική ισορροπία.

Έτσι, το εγώ διαλαλεί την ανεπάρκειά του, βάζοντας τις απώλειες στο προσκήνιο. Αντίθετα, στην κίνηση της μανίας το υπερεγώ εξαφανίζεται και το εγώ επιβάλλει την φωνή του θριάμβου του. Οποσδήποτε και στη μια και στην άλλη περίπτωση, ο δεσμός με το αντικείμενο διατηρείται¹⁸. Το εγώ ως προς το σημείο αυτό δεν υποχωρεί.

17. *M. Roch* : « Du Surmoi héritié du complexe d'Œdipe » P.U.F., Paris, 1966, σελ. 51.

18. Μια τέτοια αντίληψη της δυναμικής μπορεί βέβαια να προκαλέσει αντιρρήσεις, ιδίως εάν σκεφθεί κανείς ότι οι περισσότεροι συγγραφείς υπογραμμίζουν την ανικανότητα και την ανεπάρκεια των λειτουργιών του εγώ. Νομίζω, εν τούτοις, ότι μια ερμηνεία που προσεγγίζει κάπως την άποψη που υποστηρίζω, είναι εκείνη του *J. Mallet* που αναφέρεται στην νευρωτική κατάθλιψη (*Evolution psychiatrique*, Fasc 3, 1955, σελ. 495) . Αναφερόμενος στην προβληματική της παλινδρομήσεως του μελαγχολικού ο *Mallet* λέει ότι η ψυχωτική κατάθλιψη συχνά εμφανίζεται σε άτομα, τα οποία γενικά δεν στερούνται υστερικών συμπτωμάτων και ως εκ τούτου μπορούν να παρουσιάσουν μια κατάθλιψη τύπου νευρωτικού. Σ' αυτά τα άτομα η ψυχωτικού τύπου κατάθλιψη θα εμφανισθεί σε στιγμές απώλειας του αντικειμένου. Η απώλεια βιώνεται ως αδυναμία προ του πεπρωμένου. Σε τέτοιες περιπτώσεις τα άτομα εμφανίζουν μια σύντομη νευρωτικού τύπου κατάθλιψη, που αποτελεί μια προσπάθεια ανακτήσεως του αντικειμένου μέσω ενός παιδομορφικού διαβήματος. Για το παιδί η μοίρα εξαρτάται από τους γονείς του, ή από κάποια θεότητα, δηλαδή από όντα πάνω στα οποία το παιδί υποθέτει πως μπορεί να έχει Το αντικείμενο δεν χάνεται και δεν καταστρέφεται . Αν καταστρεφόταν

πραγματικά θα είχαμε την εικόνα της σχιζοφρένειας. Υπ' αυτήν την έννοια μπορεί κανείς να ακολουθήσει τον *K. Abraham* όταν βεβαιώνει ότι ο μελαγχολικός παραπονιέται για ό,τι ο ίδιος θεωρεί ως απώλειες (και συνδέει μ'αυτές τα συναισθήματα κατωτερότητας), ενώ ο σχιζοφρενής ζει την απώλεια χωρίς να έχει την συνείδησή της¹⁹. Μπορούμε πολύ καλά να τον παρακολουθήσουμε όταν μιλάει για αίσθημα ανωτερότητας του μελαγχολικού, για υπερεκτίμηση του εγώ που συμβαδίζει με τον υποβιβασμό, αλλά και με την περιφρόνηση εκείνων που λαμβάνουν υπόψη τους την πραγματικότητα²⁰.

Νομίζω ότι το μίσος για το αντικείμενο που εκφράζεται σε όσα ο καταθλιπτικός, όπως και ο μελαγχολικός, υποφέρει (επειδή επαναστρέφει το μίσος από το αντικείμενο στον εαυτό του) προσδιορίζεται όχι μόνο από την αμφιθυμία απέναντι στο αντικείμενο, αλλά και από το συναίσθημα της ευθραυστότητας των χρησιμοποιούμενων μηχανισμών επικυριαρχίας.. Τελικά το εγώ μισεί τον εαυτό του, γιατί τον βλέπει ως «δυνάμει αποτυχημένο». Προστατεύει έτσι το αντικείμενο από το μίσος του, αλλά και αυτομισείται.

κάποια επίδραση. Στην νευρωτική κατάθλιψη η αποσύνδεση από το αντικείμενο πετυχαίνεται με την πληρωμή του φόρου μιας μερικής ταυτίσεως υστερικού τύπου. Στην συνέχεια νέα αντικείμενα επενδύονται συναισθηματικά. Αντίθετα στην ψυχωτική κατάθλιψη, η προσπάθεια οδηγεί σε αυτοτιμωρίας μηχανισμούς και σε πραγματικές «θυσίες» προς την θεότητα, λέει ο *Mallet*, ακριβώς όπως το παιδί αυθόρμητα τιμωρεί τον εαυτό του για να ανακτήσει την αγάπη των γονιών και για να μπορέσει να έχει εκ νέου κάποια επίδραση πάνω σ'αυτούς. Εδώ η παλινδρόμηση γίνεται στη βάση μιας πλήρους ταυτίσεως με το χαμένο αντικείμενο.

19. *K. Abraham* : προαναφερθέν έργο, σελ.279.

20. Ομοίως, σελ. 280.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε κανείς να πει ότι η νευρωτική κατάθλιψη ταλαντεύεται ανάμεσα στην δυνατότητα διατηρήσεως της επαφής με ένα

πραγματικό αντικείμενο και της ανακτήσεως του αντικειμένου στο φαντασιωσικό επίπεδο, ενώ στην μελαγχολική ή στην μανιακή εξέλιξη η κατοχή του αντικειμένου πραγματοποιείται σε βάση καθαρά φαντασιωσική.

Θα υποστηρίξω τις υποθέσεις μου με αποσπάσματα από το υλικό μιας περιπτώσεως σε ανάλυση.

Ο αναλυόμενος είναι 32 ετών. Η αρχή της καταθλίψεως ανάγεται από τον ίδιο στην διάλυση του δεσμού του με μια νεαρή κοπέλα, την οποία αγαπούσε.

Επί πολλούς μήνες επαναλάμβανε: « Η μητέρα μου μ' άφησε να πέσω. Δεν μου έδωσε αγάπη. Η συναισθηματική αποτυχία με οδήγησε εδώ που είμαι. Πώς να βρω και να κρατήσω αυτό που ποτέ δεν είχα;... Είμαι ένα τίποτε... Δεν αισθάνομαι τίποτε, ούτε συναισθήματα, ούτε ιδέες.... Τις λέξεις σας τις χάνω. Είμαι χαμένος στη σύγχυση του κεφαλιού μου. Άδειος, αδύναμος. Η ύπαρξή μου είναι μια έλλειψη υπάρξεως.»

Το ιστορικό του αναλυόμενου είναι βαρυμένο από ελάχιστο καταθλιπτικά επεισόδια και από σωματικές ασθένειες που αφορούν κυρίως το αναπνευστικό σύστημα. Είναι γιος μητέρας που δεν δέχθηκε να υποβληθεί στην έκτρωση που απαιτούσε ο σύντροφός της , όπως και η μητέρα της. Στην συνέχεια της εργασίας είχα λόγους να πιστεύω ότι οι γονείς δεν είχαν συνάψει γάμο. Οπωσδήποτε, ο πατέρας εγκατέλειψε την μητέρα όταν εκείνη περίμενε το παιδί, και έκτοτε εξαφανίστηκε από τη ζωή της. Ο αναλυόμενος δεν είδε ποτέ τον πατέρα του.

Τα πρώτα χρόνια της ζωής του τα πέρασε κλεισμένος σε βρεφοκομεία και ιδρύματα. Την μητέρα του την έβλεπε μόνο μερικές βδομάδες το χρόνο. Ήταν γι' αυτόν ένα εξιδανικευμένο αντικείμενο και μόνο πολύ αργότερα, κατά τη διάρκεια της αναλύσεώς του, μπόρεσε να μιλήσει για τα συναισθήματα μίσους που είχε γι' αυτήν, όπως και για τη γιαγιά του.

Την γιαγιά του την έβλεπε σε μια γυναίκα κακή, κυριαρχική που εκμεταλλευόταν την αγάπη των παιδιών της. Λέει ότι τον απέρριπτε σε σημείο να μην τον φωνάζει ποτέ με το όνομά του. Κατά τη διάρκεια της αναλύσεώς του

επανειλημμένα συγχέει τα πρόσωπα της μητέρας και της γιαγιάς, όπως συγχέει και την εικόνα των δύο γονέων λέγοντας : «η πατέρα».

Τα όνειρα τα οποία έφερε πολλούς μήνες μετά την έναρξη της αναλύσεώς του, όπως και ορισμένοι συνειρμοί, δείχνουν ότι άγγιξε το οιδιπόδειο, αλλά μαρτυρούν επίσης την ενοχή που συνδέεται με το ότι η δική του ύπαρξη του παρουσιάσθηκε σαν αιτία της απομακρύνσεως του πατέρα. Η απομάκρυνση πήρε τη μορφή πραγματικού αφανισμού λόγω του θανάτου του πατέρα που στην πραγματικότητα συνέβη πολύ αργότερα.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία πως με την απόλυτη ακινησία στο ντιβάνι ο κ. Κ έδινε με το σώμα του μια εικόνα μη-ζωής. Είχε υιοθετήσει την κατάθλιψη της μητέρας του · την θέση που ο πατέρας άφησε κενή, ο ίδιος δεν επέτρεπε στον εαυτό του να τη συμπληρώσει, συνδεδεμένος πάντα με κοπέλες που είχαν κάποιο δεσμό, ή ήταν παντρεμένες, ή που από θρησκευτικές και ηθικές πεποιθήσεις, έμεναν τελικά απρόσιτες γι' αυτόν.

Εξ άλλου η έκλυση της καταθλίψεως τοποθετείται ένα χρόνο πριν από την αρχή της αναλύσεώς του, όταν διαλύθηκε ο δεσμός με μια κοπέλα που πλήρωνε «όλες τις επιθυμίες του». Η κατάθλιψη είχε λοιπόν ταυτοχρόνως την σημασία της επιστροφής στην εξάρτηση από το μητρικό πρόσωπο και την έννοια της εγκαταλείψεως του ανδρικού ρόλου μέσω της ταυτίσεως προς την καταθλιπτική μητέρα.

Ωστόσο το πιο σημαντικό ήταν ο τρόπος με τον οποίον ο κ. Κ ζούσε τον εαυτό του, την εικόνα του εαυτού του και την διαμόρφωση των σχέσεών του με το αντικείμενο.

«Είμαι μικρά κομματάκια, ανίκανος να οικοδομήσω ο,τιδήποτε ή να επαναστατήσω. Τρέμω προς τους ανωτέρους μου, υποκλίνομαι... η αρρώστια μου επεβλήθη... Οι εγχειρήσεις μου επίσης... το ίδιο και η σεξουαλική μου ανικανότητα. Είμαι ανήμπορος και αισθάνομαι δεμένος με σύρματα που με περιτυλίζουν. Δεν μπορώ να ελέγξω ούτε τις ιδέες μου, ούτε τα αισθήματά μου, ούτε το ασυνείδητό μου. Όλα μου ξεφεύγουν.»

Όμως μιλάει για τον χωρισμό από τη φίλη του σαν ένα χωρισμό που προκάλεσε ο ίδιος, γιατί δεν μπορούσε να δεχθεί ότι θα ξαναγύριζε ο αρραβωνιαστικός της κοπέλας και δεν μπορούσε να υποφέρει την ιδέα ότι ο ίδιος δεν την κατείχε. «Θέλω να είμαι απόλυτος κύριός της. Με το να την χάνω, χάνομαι κι εγώ ο ίδιος... Ένα μέρος του εαυτού μου, ένα διπλό, ένα άλλο ήμισυ, ένα ιδεώδες».

Μια άλλη αναλυομένη 29 ετών, καταθλιπτική, που χώρισε από τον άνδρα της, τοποθετούσε με όμοιο τρόπο την προβληματική των σχέσεων:

«Τι αντιπροσώπευε για μένα ο άντρας μου ; Συμπληρώναμε ο ένας τον άλλον ή μάλλον ο ένας ήταν ο καθρέφτης του άλλου. Μια δυαδική σχέση ; Όχι, ούτε καν αυτό.»

Για τους άντρες ο αναλυόμενος μου λέει: «Όταν είναι αδύναμοι, είμαι βίαιος μαζί τους. Συμπεριφέρομαι απότομα προς όσους εξαρτώνται από μένα. Θέλω να τους επιβάλω σαδιστικά τη δύναμή μου. Πώς να συμβιβάσω αυτό που σας λέω τώρα με την αδυναμία μου; Η βιαιότητα είναι μια δύναμη που βρίσκει το στόχο της».

Για τις γυναίκες λέει: «Θέλω να είμαι κυρίαρχός τους, να είναι σκλάβες μου. Μ'αρέσει να κάνω να πονάνε τα πρόσωπα που ενδιαφέρονται για μένα και που έχω την ανάγκη τους. Έχω το αίσθημα ότι έτσι με πλησιάζουν. Μισώ εκείνους που δεν έχουν υποφέρει όσα εγώ υποφέρω... Αν η μητέρα μου μάθαινε ότι αυτοκτόνησα, θα τρελαινόταν ή θα πέθαινε. Η μητέρα μου αναστέναζε όταν με γέννησε κι εγώ τώρα δεν είμαι παρά ένας αναστεναγμός. Εκείνη το ξέρει και υποφέρει. Λέει ότι θα ήθελε να επανορθώσει το παρελθόν, κι εγώ κοροϊδεύω αυτή τη γυναίκα που πιστεύει ότι μπορεί να επανορθώσει» (φυσικά κοροϊδεύει έτσι και την αναλύτρια).

Θα ανακαλύψουμε σιγά-σιγά ότι το παράπονό του είναι το όπλο του. Με το κλάμα του προκαλεί το κλάμα της φίλης του και έχει έτσι την εντύπωση ότι την κρατάει. Του αρέσει να διπλώνονται μπροστά του οι άλλοι, όπως ο ίδιος διπλώνει τα μικρά κομματάκια εφημερίδων που ξεσχίζει.

Όταν ήταν παιδί ήταν ευτυχισμένος ανεβαίνοντας στα βουνά, γιατί έτσι τα κατακτούσε. Ονειρευόταν να γίνει μέγας δάσκαλος, να είναι ο πιο αγνός και ο καλύτερος. Θέλει τα πάντα τέλεια, χωρίς κανένα συμβιβασμό. Πιστεύει ότι έχει δυνάμεις υπερφυσικές. Φωνάζει σαν μικρό παιδί ότι θέλει να τον αγαπούν, αλλά στην πραγματικότητα η παρουσία των άλλων τον ενοχλεί. Δεν θέλει καμία παρουσία που να τον δεσμεύει, πονάει όμως για όσους χάνει.

Από τον χαμό των προσώπων οι συνειρμοί περνούν στον χαμό των ιδεών του, στον χαμό των λέξεων, στην αδυναμία να ελέγξει το ασυνείδητο του και τις συνεντεύξεις του. Λέει: «μόλις φεύγω, αυτά που συμβαίνουν εδώ δεν υπάρχουν πια για μένα.» Βαθμιαία θα μπορέσει να δει ότι με τον τρόπο αυτό εκείνη που παύει να υπάρχει για κείνον, είμαι εγώ. Ότι με αποβάλλει με την λήθη των ερμηνειών μου, όπως αδειάζει ένα τμήμα του εαυτού του, όταν ξεχνάει αυτά που λέει κατά τις συνεντεύξεις του.

Επίσης, θα δει ότι συγκρατώντας κάπου-κάπου μερικά μικρά κομματάκια - όπως λέει-, έχει δικαίωμα ζωής ή θανάτου επάνω μου, όπως πίστευε ότι οι γονείς του είχαν επάνω του, όταν μου λέει : «Θάταν καλύτερα να μην με άφηναν να γεννηθώ, γιατί γι' αυτούς ποτέ δεν υπήρξα στην πραγματικότητα. Δεν έχει κανείς το δικαίωμα να γεννάει ένα παιδί, αν δεν μπορεί να του δώσει τα πάντα.»

Τους γονείς του, που είναι πάντα παρόντες μέσα του, όπως ο παντοδύναμος Θεός στον οποίο πιστεύει, τους αντιπροσωπεύω ως «Θεός-Καπιταλιστής».

«Ο Θεός -λέει- είναι καπιταλιστής, γιατί ποτέ δεν έκανε τίποτε για μένα. Είναι ένας καπιταλίστας που κρατάει τα πάντα για τον εαυτό του και αλλοίμονο στους μη κατέχοντες. Εν τούτοις απ'αυτόν περιμένω την λύτρωση. Περιμένω ένα φάρμακο ή μια γυναίκα που θα με βγάλει από την κατάσταση στην οποία βρίσκομαι.» Εν τω μεταξύ οργανώνει τα πράγματα έτσι, ώστε να ελέγχει την ανάλυση του, τα συναισθήματα, τις ιδέες του και τη σχέση μας.

Πολλές φορές ρωτήθηκα γιατί δέχθηκα να αναλάβω σε ανάλυση ένα άτομο που με τα αδιάκοπα επαναλαμβανόμενα παράπονά του δεν μου έδινε καμμία ευχαρίστηση. Ως την ημέρα που θυμήθηκα ότι κατά την πρώτη μας συνέντευξη

.../...

μού είπε κάτι που προκάλεσε μέσα μου μια αντίδραση ακριβώς αντίστροφη από εκείνην που ο ίδιος θεωρούσε ότι οι γονείς του είχαν γι αυτόν. Δεν μπόρεσα δηλαδή εγώ, εν σχέσει με τον άνθρωπο αυτό, να έχω την φαντασίωση ενός γονιού που θέλει, έστω και αν δεν το καταφέρνει, να καταστρέψει το παιδί. Ήξερα ότι η έλλειψη της φαντασιώσεως αυτής, από ορισμένη τουλάχιστον άποψη, σήμαινε ότι και εγώ ήθελα τον εαυτό μου παντοδύναμο. Νομίζω εξ άλλου ότι ασυνείδητα ο αναλυόμενος το ήξερε, αφού αδιάκοπα αναφερόταν στην φαντασίωση μιας εκτρώσεως που είχε πετύχει το στόχο της, λέγοντας: «η μητέρα μου με άφησε να πέσω. Δεν με κράτησε. Τίποτε δεν μου πετυχαίνει... Η μοίρα είναι αντίθετη.»

Βέβαια, το βίωμα της απώλειας του πρώτου αντικειμένου στις αρχές της ζωής του ήταν συγκλονιστικό και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο αναλυόμενος το είχε ζήσει σαν αζεπέραστο. Εν τούτοις ζήτησε να αναλυθεί.

Από την πλευρά μου σκεπτόμουν ότι αν η μητέρα δεν τον στήριξε, εν τούτοις τον κράτησε μέσα της, ανεξάρτητα από τους λόγους που την έκαναν να μην δεχθεί την έκτρωση.

Πίστευα ότι κάποια μέρα, ίσως θα ήταν εφικτό για τον γιο της να δεχθεί το γεγονός αυτό μέσα στην οικονομία της απελπισίας και των απογοητεύσεών του. Μας έμενε φυσικά να ανακαλύψουμε κι οι δυο με ποιόν τρόπο το παντοδύναμο αντικείμενο έμεινε ζωντανό μέσα του και πώς θα μπορούσε η ανάλυση και η σχέση μας να τροποποιήσει την εικόνα του.

Το αίτημα που μου απηύθυνε ο αναλυόμενος με έκανε να σκεφθώ την απάντηση που έδωσε ο Προμηθέας στα δάκρυα και στη δυστυχία των αδύναμων ανθρώπων: «Να αλλάξουν όλα και αμέσως».

Σ' αυτές τις περιπτώσεις, η αντιμεταβίβαση του αναλυτή καλείται προς πολλές κατευθύνσεις, αλλά, πιστεύω, και προς τον δρόμο που ακολούθησε ο Προμηθέας. Αλλά τότε μας απειλεί και εμάς η θλίψη του Αχιλλέα για τον Πάτροκλο: «Δεν μπόρεσα να κάνω να λάμψει το φως της σωτηρίας για τον Πάτροκλο»¹. Νομίζω ότι το έγκλημα, η «ύβρις», για την οποία ο Προμηθέας τιμωρήθηκε, δεν είναι το ότι πέρασε στους ανθρώπους αυτό που μόνο οι θεοί

κατείχαν: την φωτιά. Η «ύβρις» ως ξεπέραςμα ενός μέτρου, ήταν ότι δώρισε αυτό που μόνο να κερδηθεί είναι δυνατόν. Εν τέλει ο μύθος του Προμηθέα δεν μπορεί να γίνει κατανοητός παρά μόνο αν ακολουθήσει κανείς τον δύσκολο δρόμο που ο Ηρακλής δέχθηκε να βαδίσει. Αυτός ο δρόμος οδήγησε στην απελευθέρωση του Προμηθέα. Αυτήν την τροχιά, αναλυόμενος και αναλυτής δεν μπορούν παρά να την ακολουθήσουν, αν θέλουν να κατασιγάσει κάποτε η παντοδυναμία του Προμηθέα, που ο καθένας μας κάπου μέσα του διατηρεί.

1. Ιλιάς XVIII, στ. 97 – 102.